

Степаненко Кирило Володимирович,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
та адміністрування,
Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ, Україна, м. Дніпро
e-mail: kirill-stepanenko@i.ua
ORCID 0000-0003-2135-2024

doi: 10.21564/2414–990x.140.123610
УДК 340.116

ПРАВОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ: ВІТЧИЗНЯНА ПРАВОВА ТРАДИЦІЯ ТА ПРОБЛЕМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Проаналізовано основні тенденції у визначенні змісту національної правової системи у вітчизняній правовій науці. Надано аргументи щодо доцільності побудови національної правової системи України як змішаної або правової системи інтегративного типу, що містить ознаки континентального та загального права. Доведено, що інтегративний характер правової системи, що враховує особливості континентального та загального права одночасно, вимагає більш широкого використання правового прецеденту.

Ключові слова: правова система; національна правова система; змішана правова система; правова система України; право; правовий прецедент; держава.

Степаненко К. В., кандидат юридических наук, доцент кафедры общеправовых дисциплин и администрирования, Днепропетровский государственный университет внутренних дел, Украина, г. Днепр.
e-mail: kirill-stepanenko@i.ua ; ORCID 0000-0003-2135-2024

Правовая система Украины: отечественная правовая традиция и проблемы трансформации
Анализируются основные тенденции в определении содержания национальной правовой системы в отечественной правовой науке. Излагаются аргументы относительно целесообразности построения национальной правовой системы Украины как смешанной или правовой системы интегративного типа, содержащей признаки континентального и общего права. Делается вывод о том, что интегративный характер правовой системы, учитывающей особенности континентального и общего права одновременно, требует более широкого использования правового прецедента.

Ключевые слова: правовая система; национальная правовая система; смешанная правовая система; правова система України; право; правовой прецедент; государство.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток права вимагає вирішення складних багаторівневих завдань із впорядкування надрухливих правових процесів в умовах глобалізації та інтеграції. Україна наразі переживає складний період

реформування державних інститутів, адаптації правової системи до європейського права, яка, на відміну від країн, де правові системи встановлювалися поступово і еволюційно, вимушена будуватися прискорено і активно. На жаль, для проведення реформ, здатних вивести нашу державу на принципово новий рівень існування, створити сервісну модель державного управління, і досі застосовуються механізми з часів радянського права. Питання полягає у принциповому перегляді арсеналу інструментів для проведення ефективного правового реформування, їх оптимальному для держави та суспільства поєднанні.

Слід урахувувати й те, що в рамках світового співтовариства сформовані і продовжують, незважаючи на об'єктивні труднощі, формуватися багато в чому унікальні правові системи окремих міждержавних об'єднань. Маючи власні базові принципи, оригінальні правові конструкції, систему джерел права, особливості правотворчого процесу і реалізації права, вони становлять унікальний об'єкт для комплексного дослідження, що в осяжному майбутньому буде тільки розширюватися та набувати нової якості. Насамперед йдеться про інтеграційне об'єднання країн Європи у Європейський Союз, і саме цей вектор правової інтеграції залишається для України пріоритетним, про що свідчить підписана у 2014 р. Угода про асоціацію з ЄС та подальше зближення національного права із європейською правовою системою. Виходячи із зазначених положень, **метою статті** є визначення змісту національної правової системи України як специфічного правового явища, а також вирішення питань щодо можливості трансформації вітчизняної правової системи, зважаючи на зближення національного права із європейською правовою системою. У цій публікації спробуємо проаналізувати основні тенденції визначення змісту національної правової системи у вітчизняній правовій науці, а також фактори, що впливають на зміст та структуру сучасної правової системи України, аргументувати її трансформацію в умовах зближення національного права із європейською правовою системою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми, пов'язані з розвитком правової системи як специфічного юридичного явища, неодноразово ставали об'єктом комплексних досліджень зарубіжних і вітчизняних авторів: С. С. Алексєєва (S.S. Aleksieiev), М. І. Байтіна (M.I. Baitin), Р. М. Бірюкова (R.M. Biriukov), М. О. Большунова (M.O. Bolsunov), Я. В. Дячишина (Ya.V. Diachyshyn), М. І. Козюбри (M.I. Koziubra), Я. І. Ленгер (Ya.I. Lenher), Л. А. Луць (L.A. Luts), Г. В. Мальцева (H.V. Maltsev), С. О. Маркової-Мурашової (S.O. Markova-Murashova), М. І. Матузова (M.I. Matuzov), В. С. Нерсисянца (V.S. Nersesiants), Н. М. Оніщенко (N.M. Onishchenko), П. М. Рабіновича (P. M. Rabinovych), В. М. Сирих (V.M. Syrykh), В. Я. Тація (V.Ia. Tatsii), Ю. О. Тихомирова (Yu.O. Tykhomurov), М. Г. Хаустової (M.H. Khaustova), А. К. Черненко (A.K. Chernenko), В. М. Шаповала (V.M. Sharoval), Ю. С. Шемшученка (Yu.S. Shemshuchenko), В. О. Шиянова (V.O. Shyianov) та ін. Однак і досі у вітчизняному науковому середовищі немає однастайності з приводу змісту національної правової системи, а досліджень цієї категорії на сучасному реформаційному етапі становлення України, пов'язаного із цим перегляду

арсеналу методологічних інструментів для проведення ефективних реформ, модифікації і конвергенції елементів національного та європейського права, не так багато. Визначення за цих умов сучасного стану правової системи України, факторів, що впливають на її зміст та структуру, є достатньо актуальним завданням для вітчизняної теорії держави та права.

Виклад основного матеріалу. Правова система України протягом більш ніж семи десятиліть минулого століття відображала основні правові ідеї соціалістичної правової сім'ї, що сформувалася на основі ідеологічного принципу. У 90-ті роки, з самого початку політико-соціальних перетворень, з яких згодом постане незалежність України, для нашої держави існували два варіанти подальшого розвитку правової системи: або залишитися в рамках так званої слов'янської правової сім'ї або приєднатися до однієї з існуючих сімей європейського права. Сьогодні можна впевнено говорити про те, що українська правова система відмежувалася від радянської та слов'янської моделі права та знаходиться в процесі власної самоідентифікації. Більшість теоретиків вітчизняного права майже одностайно схиляються до того, що правова система України як самостійної держави має багато спільних рис із романо-германським правом, але головне в цьому еволюційному процесі інше: сьогодення національна правова система вже настільки відрізняє себе від соціалістичного права, що не може йти і мови про її повернення в рамки колишньої сім'ї.

Така ситуація ще більше активізувала наукову думку в напрямку дослідження нового типу вітчизняної правової системи та продовжує породжувати актуальні й адаптивні до реалій сучасного державного розвитку ідеї, пропозиції щодо модернізації української правової системи, приведення її у відповідність із національними особливостями та стандартами європейського «сервісного» права. Водночас при конструюванні нової правової системи України обов'язково потрібно враховувати інтегративний характер сучасного міжнародного та регіонального права. Дійсно, у будь-якій сфері життя суспільства, включаючи правову сферу, дуже ризикованим є уявлення про беззаперечний характер дії правової системи певного типу. Тим більше, що сьогодні багатofакторні процеси суспільного і державного життя в різних країнах, обумовлені глобалізацією, інтенсивно відображаються у відповідних процесах зближення правових сімей і правових систем. Посилились позиції вчення про змішані правові системи у більшій мірі завдячуючи виникненню в рамках європейського правового простору варіацій правових систем, що містять риси і континентального, і англо-американського права.

Вивчення різних правових систем, виявлення основних тенденцій, що простежуються у правовій сфері, порівняльний аналіз української та світових правових систем є важливою проблемою сучасної правової науки. Завданням порівняльного правознавства є не тільки дослідження та осмислення загальних уявлень про право і його роль у суспільстві, а й прагнення сприйняти основні досягнення світових правових систем та інтегруватися в єдиний правовий простір. На фоні комплексу родових питань з цієї важливої проблематики окремо

можна виділити питання визначення поняття національної (української) правової системи, її *функціонального призначення та структури*.

У юридичній літературі правову систему сучасного періоду розвитку пострадянських країн зазвичай позначають як правову систему *перехідного типу*. Однак мова йде скоріше не про типологію, а певний стан, обумовлений перетіканням однієї суспільно-політичної формації до іншої. Зазвичай такий перехід супроводжується системною зміною суспільних відносин: економічних, політичних, соціальних, правових, психологічних, моральних та ін. Пізнання цієї особливості дозволяє зрозуміти специфічний характер змін, що відбуваються у перехідний період, сформувані нові концептуальні погляди на правову систему.

Перехідний стан правової системи суспільства має регулярний і об'єктивний характер. В умовах перехідного періоду правова система набуває низку специфічних рис, що робить необхідним її вивчення в рамках предмета науки теорії права і держави. Але насамперед слід пояснити сутність правової системи через визначення її основних семантичних складових. Зважаючи на різнопланові погляди на правову систему, викладені у багатьох публікаціях з теорії права та держави, а також зовнішні та внутрішні чинники, що впливають на зміст та функціональні характеристики національного права, правову систему України *в широкому розумінні* можна розглядати як сукупність правових інститутів та явищ, що перебувають у стійких зв'язках між собою та з іншими соціальними системами, а також взаємопов'язаних між собою засобів її реалізації, обумовлених глобалізацією та прагненням України інтегруватися в європейський правовий простір.

Аналізуючи праці вітчизняних авторів, які досліджували в новітній період розвитку української науки з різних позицій питання правової системи України, можна зауважити *дві тенденції*: загальнодержавний підхід до формування змісту національної правової системи та необхідність врахування глобалізаційних світових процесів, що позначаються на праві, іншими словами, підкреслення інтегративних властивостей правової системи. Наприклад, у Н. М. Онищенко (N. M. Onishchenko) державно-правовий підхід до формування змісту національної правової системи характеризується: а) закріпленням і гарантуванням природних прав і обов'язків позитивним законодавством; б) закріпленням державою в нормативно-правових актах нових прав і можливостей, що виникли в результаті розвитку науки, культури, зростання добробуту суспільства; в) установленням правових пілг та правових обмежень державою для представників певний соціальних груп [1, с. 6]. Слід сказати, що такий підхід до формування змісту національної правової системи є традиційним для права радянських та пострадянських республік, однак його переваги та недоліки слід шукати не в самій сутності держави як апаратного утворення, а у методах, які ця держава застосовує в процесі свого існування та еволюції. Від того, наскільки держава орієнтована на забезпечення прав людини, надання сервісних управлінських послуг, буде залежати ефективність і самої правової системи в усіх її бага-

тогранних проявах, тоді як авторитарна стилістика управління державними процесами зробить правову систему інструментом насадження волі правлячого класу, а правові відносини заплутає та ускладнить настільки, що все це раніше чи пізніше може призвести до соціального вибуху. Без належних демократичних традицій існування держави та суспільства, без наявності у громадян базових етичних установок по відношенню до закону, прав людини, процес формування нової правової системи, як і застосування механізму реалізації її елементів, не мають ніякого сенсу. Саме демократія як головна риса сучасних розвинених держав відіграє провідну роль у розвитку та функціонуванні правової системи, яка, в свою чергу, покликана поглиблювати та розширювати демократію [1, с. 6].

Не менш популярними є роздуми про вплив глобалізаційних світових процесів на формування національної правової системи. Так, серед основних напрямів такого впливу Р. М. Бірюков (R. M. Biriukov) виділяє: універсалізацію національного права; подальше посилення впливу міжнародного права на національне право; зміцнення позиції регіонального права в функціонуванні національної правової системи; вплив наднаціонального права як продукту глобалізаційних процесів на національну правову систему [2, с. 4]. За думкою Л. А. Луць (L. A. Luts), інтегративні властивості правової системи, стан рівноваги, необхідний для її функціонування, забезпечуються її структурою; об'єктивні закономірності структури, спрямованість на досягнення правопорядку та необхідність забезпечення функціонування правової системи як цілісного явища зумовлюють появу доцільних та необхідних частин, що відображають структурну організацію правової системи, її стійкість та мінливість (трансформування) [3, с. 4]. Можна погодитись, що схильність до трансформації правова система виявляє через дію своїх структурних елементів, які відображають особливості, національний характер суспільних відносин в окремій країні, цементують їх відповідність суспільно-політичному стану конкретної організованої спільноти, обумовленому інтелектуальним та етичним розвитком її еліти. Тому для визначення змісту правової системи, її особливостей та рівня адаптивності до інтенсивності сучасних правовідносин не менш важливим питанням є дослідження структурних елементів національної правової системи.

І хоча однастайності у поглядах теоретиків права на склад і зміст компонентів правової системи немає, більшість з них відстоює думку про те, що «центральною елементом правової системи, що утворює її нормативний стрижень, є право» [4, с. 11]. Навіть існування в сучасному вітчизняному науковому просторі інших поглядів на системоутворюючу роль певного елемента, яким пропонується вважати суб'єкт права (Л. А. Луць; L.A. Luts), юридичну практику (Я. В. Дячишин; Ia.V. Diachyshyn) або «дуальний вимір» (С. О. Сунегін; S. O. Suniehin), не ставить під сумнів цю тезу, адже усі запропоновані елементи поглинаються правом. Правові взаємовідносини між людьми, установами і організаціями держави, формування та розвиток суспільних інститутів, порядок і процедури, що здійснюються за правовими звичаями – все це відбувається на основі права.

Таким чином, сутність розбіжностей поглядів на предмет і обсяг поняття «правова система» визначається головним чином відмінністю уявлень окремих авторів про перелік елементів правової системи, які є похідними від джерел права. У межах цього процесу, зазначає М. О. Большунов (М.О. Bolsunov), в цілому ряді випадків суб'єктивно-довільний підхід до визначення її компонентів, прагнення включити до складу правової системи максимально можливу кількість різнорідних елементів превалює над наміром окреслити її межі і зміст на основі досить чітких і функціонально обґрунтованих критеріїв. Отримання у результаті такого підходу найбільш широкого і тому недостатньо визначеного поняття правової системи має незначну наукову і практичну цінність, до того ж майже стирає відмінності між поняттям «правова система», з одного боку, і поняттями «правова реальність» і «правова дійсність» – з іншого [5, с. 61]. Отже, статичний стан правової системи дає змогу визначити її основні блоки: а) нормативний (сукупність юридичних норм, принципів та інститутів); б) установчий (сукупність правових установ) та в) ідеологічний (сукупність правових поглядів, ідей і уявлень, властивих даному суспільству). На базі цих блоків повинен проходити і процес трансформації української правової системи в її динамічному вираженні, зважаючи на зовнішні фактори, що характеризуються поступовим зближенням національного права з правом європейським.

Зовнішній характер трансформації національної правової системи вкрай важливий, адже кажучи про національну правову систему, недостатньо лише показати внутрішню будову права – правова система має включати в себе комплекс елементів, який у своїй сукупності показує сутнісні характеристики права відповідної держави в його взаємовідносинах з іншими типами права, інтегративні властивості практичної сфери (правозастосування, тлумачення права і правотворчість) та ідеологічну складову системи. Правова система України, на думку багатьох вітчизняних теоретиків, належить до самостійного типу правової культури, де присутні ознаки романо-германської правової системи, а сама романо-германська правова система «відображає специфіку національно-етичних вимірів правової інфраструктури, особливості національного менталітету» [1, с. 7]. Але, як справедливо зазначає М. Г. Хаустова (М. Н. Khaustova), відповідь на запитання, до якої ж правової сім'ї слід відносити Україну, залежить від того, яким правовим шляхом іде наше суспільство, від здійснюваної в державі правової політики, яка відбивається у прийнятих політико-правових рішеннях, законодавстві, правових цінностях, напрямках професійної підготовки юристів та ін. [6, с. 31]. Актуальним при опрацюванні міжінтеграційних проблем національних правових систем у контексті створення правової системи України є питання про віднесення до її складу *норм міжнародного та європейського права*. Особливу увагу слід приділяти міждержавним інтеграційним особливостям правової системи, де різновидом міждержавно-правового типу є європейські міждержавні правові системи, насамперед правові системи Ради Європи та Європейського Союзу.

Нині першочергового значення набуває питання про взаємовідносини вітчизняної правової системи з європейським правовим простором у контексті інтеграційних прагнень нашої держави; існує залежність досконалості механізму адаптації законодавства України до законодавства ЄС від скомбінованості національної правової системи, реалізації її елементів, властивих як романо-германському, так і англосаксонському праву. У західній теоретичній думці правові системи змішаного типу, слідує визначенню засновника цього терміна Ф. П. Уолтона (F. P. Walton), асоціюються із змішаною юрисдикцією, коли романо-германська традиція вступає в певне порозуміння із англо-американським правом [7, с. 1]. Інтегративному характеру правової системи, що використовує особливості континентального або цивільного (civil law) та загального права одночасно, відповідає перерозподіл балансу впливу її елементів на користь *правового прецеденту*. Змістовний перехід від загального права до цивільного права повинен бути чітко визначеним [8, с. 8], отже, суміш елементів континентального і загального права для національної правової системи України має досягти достатніх обсягів, щоб стати очевидною і визнаною для юристів і членів суспільства загалом. Однак якщо ознаки континентального права, зважаючи на історичну ретроспективу його впровадження в національне право України, достатньо кількісні та очевидні, то елементи загального права становлять собою незнайомий та недосліджений пласт юридичної практики. Більш-менш зрозумілим для національної правозастосовної судової діяльності є правовий прецедент, не в останню чергу завдячуючи активній комунікації України з Європейським судом.

Ще у 1998 р. В. Я. Тацій (V.Ia. Tatsii) та Ю. М. Грошевий (Yu.M. Hroshevyi) стверджували, що українською правовою наукою має бути переосмислено ставлення до судового прецеденту, який розглядається англійським юристом Р. Кроссом (R. Cross) не тільки як народження нової правової системи, а й як свого роду конкретизація існуючої правової норми [9, с. 53–57]. Такі події в новітній історії України, як зближення національного права з правом європейським, підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, ратифікація Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, прийняття Законів України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» та «Про ратифікацію Протоколів № 15 та № 16 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод» вкрай стимулюють до остаточного переосмислення наших традиційних уявлень про правовий прецедент як джерело національного права. Тим більш, що де-факто судовий прецедент як джерело права в Україні вже використовується, адже виходячи з положень усіх процесуальних кодексів (крім Кримінального), підставою для касаційного перегляду рішення є неоднакове застосування судами одного й того ж положення закону. Можна побачити, що в останні два десятиліття ставлення до судового прецеденту як джерела права у вітчизняній юриспруденції почало змінюватись, однак

«інерція попереднього мислення продовжує відчуватись і нині як у загальній теорії права, так і в галузевих юридичних науках» [10, с. 352]. У зв'язку з активною конвергенцією національного та європейського права питання про необхідність упровадження правового прецеденту, визначення його місця в національній правовій системі України сьогодні постає як ніколи актуальним та необхідним, особливо на тлі судової реформи.

Висновки. Підсумовуючи викладене зазначу наступне: 1) процес створення Україною власної правової системи обумовлений реальними потребами розвитку суспільства та спирається на історичні традиції українського права з врахуванням відповідного досвіду європейських держав, які є членами інтеграційних об'єднань; 2) національну правову систему України, враховуючи її зближення із європейською правовою системою, слід будувати як змішану або *інтегративну* правову систему, що містить ознаки континентального та загального права; 3) до *структури* національної правової системи України інтегративного типу слід віднести: а) ідеологічну сферу, що включає правову ідеологію, правову етику, правову освіту та юридичну психологію, притаманні цивілізованому європейському суспільству; б) нормативно-правову сферу, що характеризує особливості зовнішньої та внутрішньої будови права; в) інституційну сферу, що включає сукупність установ правничої специфіки; г) практичну сферу, що визначає особливості правотворчості, правозастосування і тлумачення права при розумному поєднанні романо-германської традиції з англосаксонським правом.

Список літератури:

1. Оніщенко Н. М. Теоретико-методологічні засади формування та розвитку правової системи: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2002. 32 с.
2. Бірюков Р. М. Національна правова система в умовах глобалізації (основні напрямки трансформації): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2011. 20 с.
3. Луць Л. А. Європейські міждержавні правові системи: загальнотеоретична характеристика: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2005. 32 с.
4. Вступ до теорії правових систем: монографія / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ: Юридична думка, 2006. 432 с.
5. Большунов М. А. К вопросу о понятии правовой системы. *Вестник Самарской гуманитарной академии*. Самара, 2011. № 1 (9). С. 56–65.
6. Хаустова М. Г. Правова система України серед правових систем сучасності. *Проблеми законності*. 2013. Вип. 123. С. 23-33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2013_123_5 (дата звернення: 13.02.2018).
7. Walton F. P. *The Scope and Interpretation of the Civil Code*. Montreal, 1907. Reprinted. Toronto: Butterworth's, 1980. 159 p.
8. Palmer V. *Mixed Jurisdictions Worldwide: the Third Legal Family*. Cambridge Univ. Press, 2001. 497 p.
9. Тацій В. Я., Грошевий Ю. М. Проблеми зближення європейських правових систем як умова гармонізації законодавства України. *Проблеми гармонізації законодавства України з міжнародним правом*: матеріали наук.-практ. конф. (18–21 жовтня 1998 р., Київ). Київ: Ін-т зак-ва Верхов. Ради України, 1998. 445 с.
10. Загальна теорія права: підручник / за ред. М. І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2015. 392 с.

References:

1. Onishchenko, N.M. (2002). Teoretyko-metodolohichni zasady formuvannya ta rozvytku pravovoi systemy. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
2. Biriukov, R.M. (2011). Natsionalna pravova systema v umovakh hlobalizatsii (osnovni napriamky transformatsii). *Extended abstract of candidate's thesis*. Odesa [in Ukrainian].
3. Luts, L.A. (2005). Yevropeiski mizhderzhavni pravovi systemy: zahalnoteoretychna kharakterystyka. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
4. Zaichuk, O.V., Onishchenko, N.M. (Eds.). (2006). Vstup do teorii pravovykh system. Kyiv: Iurydychna dumka [in Ukrainian].
5. Bol'sunov, M.A. (2011). K voprosu o ponjatii pravovoj sistemy. *Vestnik Samarskoj gumanitarnoj akademii*. Samara, № 1 (9), 56–65 [in Russian].
6. Khaustova, M.H. (2013). Pravova systema Ukrainy sered pravovykh system suchasnosti. *Problemy zakonnosti*. Issue 123. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2013_123_5.
7. Walton, F.P. (1980). *The Scope and Interpretation of the Civil Code*. Montreal, 1907. Reprinted. Toronto: Butterworth's.
8. Palmer, V. (2001). *Mixed Jurisdictions Worldwide: the Third Legal Family*. Cambridge Univ. Press.
9. Tatsii, V.Ia., Hroshevyi, Iu.M. (1998) Problemy zblyzhennia yevropeiskykh pravovykh system yak umova harmonizatsii zakonodavstva Ukrainy. *Problemy harmonizatsii zakonodavstva Ukrainy z mizhnarodnym pravom*: proceedings of the Scientific and Practical Conference. Kyiv: In-t zak-va Verkhov. Rady Ukrainy, 53–57 [in Ukrainian].
10. Koziubra, M.I. (Ed.). (2015). *Zahalna teoriia prava*. Kyiv: Vaite [in Ukrainian].

Stepanenko K.V., PhD in Law, Department of General Legal Disciplines and Administration, Associate Professor, Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Ukraine, Dnipro.
e-mail: kirill-stepanenko@i.ua ; ORCID 0000-0003-2135-2024

The legal system of Ukraine: the domestic legal tradition and the problems of transformation

The questions of the current state of the legal system of Ukraine are considered, the factors influencing its content and structure are determined. The main trends in determining the content of the national legal system in the domestic legal science are analyzed. Arguments are given regarding the expediency of building the national legal system of Ukraine as a mixed or legal system of an integrative type containing signs of continental and common law. It is concluded that the integrative nature of a legal system that uses the features of continental and common law simultaneously requires a broader use of the legal precedent.

The legal system is viewed by the author in a broad sense as a set of legal institutions and phenomena that are in stable relations with each other and with other social systems, as well as interrelated means of its realization, conditioned by globalization and Ukraine's desire to integrate into the European legal space. The following components are proposed to be included in the structure of the national legal system of Ukraine of the integrative type: a) the ideological sphere, including legal ideology, legal ethics, legal education and legal psychology inherent in a civilized European society; b) the regulatory and legal sphere that characterizes the features of the external and internal structure of law; c) the institutional sphere, which includes a set of institutions of legal specificity; d) the practical sphere that determines the features of law-making, law enforcement and interpretation of law, with a reasonable combination of Romano-Germanic tradition with Anglo-Saxon law in the country.

Keywords: legal system; national legal system; mixed legal system; legal system of Ukraine; law; legal precedent; state.

Надійшла до редколегії 15.02.2018 р.